

# Atıllanyň agalarynyň ady

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Atıllanyň agalarynyň ady ATTILA’NIN ÇOCUKLARININ ADI

Bütün dünya tarihini yakından ilgilendiren ve herkes tarafından da kendi isimleriyle tanınan çok az insan vardır. İşte, dünya milletlerinin büyük bir kısmının bildiği ve özellikle Avrupa halklarının çoğunun milli kahramanı, bir bölümünün efsanelerine ve hatta destanlarına kadar giren bir kişidir, Attila.

Dünyadaki bir kısım tarihi için yeryüzünün gelmiş-geçmiş en büyük hükümdarları arasında hiç şüphesiz Attila ve Çingiz Han’ın yerleri bambaşkadır. İkisi de sadece mensup oldukları milletlerin tarihlerinde ve kültürlerinde etkili olmayıp; dünyanın aşağı-yukarı yarısına yakın bir topluluğun kaderinde söz sahibidirler. Özellikle M.sonra 5. Yüzyılda gerçekleşen Hun akınları ve Attila’nın Avrupa’daki faaliyetleri bugünkü Avrupa’nın şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Tarihte “Kavimler Göçü” diye de anılan bu hareket sonucunda, yeryüzünden birçok halk kalktığı gibi, yeni yeni devletler ve toplulukların da zuhur etmesi söz konusudur.

M. sonra 400’lerde Hun başbuğu Yulduz (Uldız) Kagan, her iki Roma’yı da baskı altına almaya başlamış; Roma içten içe kaynar iken isyanlar ve kargaşa da alıp başını gitmişti. Yulduz Kagan, karşısında düzensiz ve korkak bir düşman olmasını istemediğinden Roma’ya yardım ederek, isyancılardan temizledikten sonra, 409’da Tuna’yı geçip; Trakya’da Doğu Roma’nın umumi valisiyle barış imzaladı. Kaynakların bildirdiğine göre; Yulduz bu görüşmelerde “güneşin battığı yere kadar her tarafı zaptedebileceğini” söylüyordu. Yulduz ismi herşeyden önce destanı Türk hükümdarı Oguz Kagan’ın çocuklarından birisinin adıdır ve Türk cihan hakimiyeti anlayışına göre bu ismi taşımaktadır. Bilindiğı üzere Oguz Kagan, sadece yeryüzünün değil, bütün evrenin hakimidir. Dolayısıyla oğullarının adları Kün, Ay, Yulduz, Kök, Tag,

Tengiz olarak boşuna verilmemiştir. Destan kahramanı Oguz'un oğluyla, Balam-er'in oğlu veya torunu olan Yulduz'ın isminden başka bir Türk kaganının böyle bir ad ile anılmaması da ilgi çekicidir (en azından Yulduz adlı büyük bir Türk hükümdarı daha yoktur) 1.

420 sıralarında Hunların başında çok değerli dört kardeş bulunuyordu. Bunlar: Rua (ki bu isim Türkçe bir kelimenin Latin kaynaklarına bozularak geçmesidir), Muncuk, Ay-bars ve Oktar. İşte Attila, bunlardan Muncuk'un oğludur. 434 senesinde amcası Rua ölünce hanlık makamına o oturdu. Çocukluğundan itibaren sıkı bir savaş ve devlet eğitimi alan, amcasıyla beraber bütün savaşlara katılan; demir bilekli, çelik yürekli bir Türk asilzadesiydi.

Kardeşi Bleda (bu isim de Türkçe bir adın veya unvanın bozulmuş şekli olsa gerek; belki Boyla/Bolat/Bilge?) daha zayıf olduğundan; hükümdarlıkta ciddi bir talebi olmamış; bir süre devletin idaresinde kardeşine yardımcı olduktan sonra heme kadar Attila tarafından öldürüldüğü söyleniyorsa da; bilinmeyen bir sebeple 445 tarihinde ölmüştür.

Başbug Attila 434 yılında Bizans'a diz çöktürdü. Kostantiniya veya Margus Barıştı diye bilinen andlaşmaya göre; Bizans hiçbir surette Türklerin düşmanlarıyla ittifaklara girişmeyecek, Türk yurdundan kaçanlara kucak açmayacak ve her yıl ödediği vergiyi iki katına çıkaracaktı.

Attila da tıpkı dedesi Yulduz gibi, Roma'ya iç karışıklıklarla boğuştuğu bir sırada yardımda bulundu. Birçok yabancı kavmi Türk hakimiyeti altına aldı. Doğu Roma'ya, yani Bizans'a 441-442'lerde taarruz ettiği gibi, 447'de Balkanlara ikinci defa yürüdü. Dünyanın tek efendisi haline gelen Attila'yı Romalılar ortadan kaldırmak için bir suikast planladılar. Attila'nın nezdine giden elçilik heyetine sokulan bir casus Attila'yı öldürmekle vazifelendirildi. Ancak bu heyette bulunan Eçe-kun/Ede-kun (kaynaklarda bu şahsın adı da farklı kaydedilmektedir) isimli bir Türk durumu öğrenince, bunu Attila'ya haber vermiş; o da suikastçilere suçlarını itiraf ettirdikten sonra Roma imparatorunu aşağılamıştır.

Bundan sonra Başbug Attila'nın daha önce kendisine bir nişan

yüzüğü gönderen III. Valentinianus'un kız kardeşi Honoria'nın evlilik teklifini kabul ettiğini bildirerek; Roma imparatorluğunda hak iddiasında bulunduğunu görüyoruz. Macaristan'daki merkezlerinden 451 senesinde hareket eden Türk ordusu, Galya'ya girdi. Haziran 451 tarihinde, Attila'nın kuvvetleri Roma ordusunu "Turan Taktiği"yle mağlup etti. 452'de Po Ovasına daldı. Hatta bir korku ve telaş başladığından; Romalılar Papa 1. Leon'u bağışlanmak üzere, Attila'ya yolladılar. Artık, her iki Roma da Türk hakanına boyun eğmiş, sıra doğudaki Sasani imparatorluğuna gelmişti. Ancak düşmanları Attila'dan kurtulmanın başka bir yolunu buldular. Avrupa'nın en güzel kızlarından birisini ona zevce olarak yolladılar. 453 senesinde altmış yaşlarındayken, Attila bu kız tarafından zehirlenerek, ortadan kaldırıldı. Böylece hristiyan dünyasınca "Tanrı'nın Kırbacı" diye de anılan, dünya tarihinin en büyük hükümdarlarından birisi yok edilmiş oldu<sup>2</sup> Attila'nın sağlamış olduğu birlik ve üstünlük maalesef ondan sonra devam etmedi. Daha doğrusu çocukları bunu sürdüremediler. Bunun çeşitli sebepleri vardır: Kardeşler arasındaki taht mücadeleleri ve kabilelerin öne çıkma kavgaları, bunu fırsat bilen Romalı ve diğer Avrupalı kavimlerin saldırıları Attila Türklerinin varlıklarına son veren etkenlerdendir.

Onun geride bıraktığı üç çocuğu hakkında kaynaklarda bilgi bulma imkanına sahibiz. Aslında Attila'nın erkek çocuğu üç tane miydi, yoksa daha mı fazlaydı, bu da meçhuldür. Fakat belgelere aksettiği şekliyle, üçünün adını tesbit edebiliyoruz ki, bunlar da; Ellak, İrnek ve Dengizik diye anılmaktadır. Bizim üzerinde durmak istediğimiz konu, bu Türkçe isimlerin asıllarıdır. Özellikle Latin eserlerinde sadece Avrupa Hunlarının değil; Avar, Bulgar, Kuman-Kıpçak, Peçenek vs. Türk beglerinin adları da bozularak zikrediliyor. Ama bunların pekçoğu umumi Türk unvanı olduğundan tahrif olmamış biçimini tespit edebiliyoruz. Buna bağlı olarak Attila'nın çocuklarının unvanları da, Türk idarecilerin milattan önceki çağlardan beri kullandıkları sanlardır. Ama bu güne kadar nedendir bilinmez, bu adların gerçek şekli konusunda fazla kafa yorulmayıp,

Latin-Bizans kaynaklarında nasıl geçtiyse, o haliyle kullanıla gelmiştir.

Başbug Attila'nın en büyük oğlu Ellak'tır. Belgelerin ifadesine göre o, Attila'nın halefiydi. Ama kardeşleriyle toprakların paylaşılması hususunda anlaşmazlığa düştü ve babasının ölümünden çok kısa bir süre sonra (454) Pannonya'da Germen kabileleriyle yaptığı bir savaşta öldü<sup>3</sup> Diğer çocuklarının ismi gibi, Attila'nın bu en büyük oğlunun da unvanı doğru söylenmemektedir. Onun adı veya unvanı "İllic" olmalıdır. Bu zaten Orta Asya'dan beri Türk hükümdarların unvanlarında geçen bir kelimedir. Mesela 581 tarihinde Tapar (Taspar) Kagan ölünce, yerine adı Çin vesikalarında Sha-polüeh diye anılan İllic İşbara Bilge geçmiştir<sup>4</sup>

Yine bu unvanı Kara-Hanlı beglerinin adlarında görebildiğimiz gibi, Kara-Hanlılara bazı kaynaklarda İllic Hanlar da dendiğini bilmekteyiz<sup>5</sup>. Değişik Türk kitabelerinde de rastladığımız<sup>6</sup> "İllic" kelimesi; "hükümdar" manasına gelmekle beraber, "devletli, saltanatlı", anlamlarını da taşımaktadır<sup>7</sup> Dolayısıyla Attila'nın bu oğlunun adı Ellak değil, İllic olmalı ve manası da; "il sahibi, devlet sahibi" demektir. İllic transkripsiyonu hakkında bugün pekçok araştırmacı hem fikirdir.

Şimdi de Attila'nın küçük oğlu İrnek'ten bahsedelim. Anlatılan bazı rivayetlere göre, o babası Attila tarafından çok seviliyordu. Bunun da sebebi, bazı kamlar Attila'nın sağlığında, soyunun dağılacağını, fakat en küçük oğlu İrnek'ten gelenlerin yeniden bu güneşi parlatacağını söylediklerinden, çocukluğundan itibaren çok şımartılmıştı. 454 senesinde İllic Han'ın ölümünden sonra Hun merkezleri Romalı ve Germen kavimlerin eline geçtiğinden İrnek ve Dengizik Karadeniz'in kuzey taraflarına çekilmişlerdi.

Uzun süren savaşlar ve kovalamacaların ardından 466'larda Bizans imparatoruna elçiler yollayarak barış istediler. Onlar Karadeniz'in kuzeyinde ve Tuna kıyılarındaki kasabalara serbestçe girmek ve hayatlarının devamı için ticarete izin verilmesini istiyorlardı. Ama kendilerine son derece aşırı hakaretler yapıldı. Bu arada iç isyanlar da alıp başını gitti.

Araştırmacıların fikrince İrnek, Dobruca'nın kuzey kısmını kendisine üs yapmıştı. Buralarda toparlanmaya çalışan İrnek yeni bir Türk boyunun ortaya çıkmasına aracılık ediyordu ki o da, bizim Bulgarlar olarak bildiğimiz Türk kabilesiydi. Anlaşılan odur ki, İmek baskılara dayanamayarak sonunda Bizans'ın hakimiyetini kabul etti<sup>8</sup>.

Kaynaklarda İrnek olarak anılan bu Türk büyüğünün unvanını da biz "Erkin~İrkin" şeklinde düşünüyoruz. Bu da malum olduğu üzere çok eski bir Türk unvanıdır. Derece olarak il-teberlikten önceki bir alt kademedir. Bulgar hükümdar ailesinin neşet ettiği iddia edilen<sup>9</sup> Attila'nın bu oğlu hakkındaki bilgilerimiz de ancak yukarıdakilerle sınırlıdır. Erkin unvanı ilk defa bir Türk büyüğü olarak Mo-kan Kagan'ın hükümdar olmadan önceki sanları içinde görülmektedir<sup>10</sup>. Bu unvana bir ara Kök Türklerin yerine, Ötüken bölgesine hakim olan Sır-Tarduşların Inanç beğinin unvanında da rastlamaktayız<sup>11</sup>.

Yine Türk tarihinin dönüm noktalarından birini teşkil eden 605 tarihindeki isyandan sonra ortaya çıkan "Altı-Bag Bodun"un başındaki kişi de "irkin" unvanını taşıyordu.<sup>12</sup> Aynı zamanda Kök Türk Börülü sülalesinden sonra devletimizi idare eden Uygurlar, başlangıçta "irkin"ler tarafından yönetildiler. 627 senesinde, Kök Türklerin sarsıntı içerisinde bulundukları bir sırada, Uygurlar ve Sır- Tarduşlar tarafından idare edilen isyanlar ortaya çıktı. Baştaki İrkin'in ölümü üzerine Uygurların liderliğine oğlu P'u-sa (Pusar/belki Basar) geçti. 628 yılında Sır-Tarduşlarla işbirliği yapan P'u-sa, İl-Kagan'ın yeğenini mağlup ettiler. Bu başarılarından dolayı P'u-sa, İl-teber unvanını aldılar. Ayrıca "erkin" ya da "irkin" unvanına pekçok yazıtta da tesadüf edebiliriz<sup>15</sup>.

Son olarak Attila'nın ikinci oğlu olan Dengizik'ten söz edelim. Yukarıda da işaret ettiğimiz üzere o, bir aralık kardeşi İrnek ile birlikte hareket etmişti. Doğu Gotlarının, Pannonya'daki bazı Türk boylarının üzerine saldırdıklarını görünce bu Türk beyi kayıtsız kalamadı ve onlara yardıma gitti. Fakat Gotlar karşısında yenilince, Bizans'a iltica etme teklifinde bulundu. Kendisine izin verildiyse de, Bizanslı

idarecilerle arası açıldı ve 469'daki bir savaşta esir edildi ve kafası kesilerek, başı İstanbul'a getirildi<sup>16</sup>.

Bu üçüncü oğulun adı da "Tengiz" olmalıdır. Türkler ve Mogollarca kullanılan bu unvanın manası da herkesçe malum olduğu gibi, "deniz"dir. Meşhur Oguz Kagan'ın çocuklarından birisinin ve yine dünyanın en büyük fatihleri arasında yer alan Türk-Mogol hükümdarı Çingiz'in adında gördüğümüz biçimiyle, "ebediliği, sonsuzluğu, enginliği" ifade eden bir namdır. Kelimenin sonundaki -ik belki kafaları karıştırabilir. Ancak bu İk'in Unvanın esasında var olup-olmadığı şüphelidir. İnsanın aklına ister-istemez böyle siyasi ve askeri bir unvan olamayacağı geliyor. Eğer Attila'nın bu oğlunun adı Tengizik ise, bu bir küçültme de olamaz mı? Yani "denizcik" manasına da gelebilir.

Netice olarak şunları söyleyebiliriz: Bir zamanlar dünyayı titreten meşhur Türk hükümdarı Attila'nın talihsiz bir şekilde öldükten sonra geride bıraktığı ve kaynaklarda adları zikredilen üç çocuğunun Türkçe unvanları; "İllic, İrkin" ve "Tengiz" olsa gerek.

Prof.Dr. Saadettin GÖMEÇ.

#### *The Names of Attila's Children*

*We have an opportunity to find some information in the resources about his three children. Actually, it is unknown whether there were three sons of Attila, or more. However, as far as it is reflected on the resources, we can see names of three sons and these are Ellak, İrnek and Dengizik. The subject upon which we want to state is the origins of these Turkish names.*

1 S.Gömeç, "Türk Tarihinin Kahramanları: 3-Yıldız Kagan", Ürkuo, Sayı 51, İstanbul 2002,s.44.

Oguz Kagan ve Oguz'un çocuklarının adları için ayrıca bakınız; S. Gömeç, "Oguz Kagan'ın Kimliği, Oguzlar ve Oguz Kagan Destanları Üzerine Bir-İki Söz", DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi, 22/35, Ankara 2004.

2 Geniş bilgi için bakınız, S.Gömeç, "Türk Tarihinin

Kahramanları: 4-Attila", ürkun, Sayı 52, İstanbul 2002.

3 J.M.D<:guignes, Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi, C. 11, İstanbul 1924, s. 182; P.Golden, Türk Halkları Tarihine Giriş, çev. O.Karatay, Ankara 2002, s.74.

4 S.Gömeç, Kök Türk Tarihi, 2. baskı, Ankara 1999, s.22. ..

5 Geniş bilgi için bakınız, S.Gömeç, "Kara-Hanlı Adı Uzerine Bazı Düşünceler", Kök Araştırmalar, 2/2, Ankara 2001.

6 Köl Tigin Yazıtı, Doğu tarafı 9. satır; Bilge Kagan Yazıtı, Doğu tarafı 9. satır; Uyuk-Orzak II Yazıtı, 4. satır; çoyr Yazıtı, i. satır.

7 G.R.Rachmati, türkisch!;! Turfan-Texte, Berlin 1936, s.107; A.von Le Coq, Türkçe Mani EI Yazıları (Manichaika), İstanbul 19~6, s.38; A.von Gabain, Türkische Turfantexte X, Berlin. 1959, s.44; R.R.Arat, Kutadgu Bilig İndeksi, Ankara 1979, s.194.

8 Deguignes, a.g.e., s.183; P.Vaczy, "Hunlar Avrupa'da", Attila ve Hunları, Yay. G.Nemeth, Ter. Ş.Baştav, Ankara 1982, s.105-122.

9 Golden, a.g.e., s.74. Gy.Neme!h gibi araştırmacılar, "imek" kelimesinin küçÜ;k er demek olduğunu söylüyorlarsa da (bakınız, I.Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, 2. Baskı, İstanbul 1983, s.69), biz aynı görüşte değiliz.

10 Bumın Kagan'ın çocuklarından birisi olan Mo-kan, ağabeyi Kara Kagan 553 yılında ölünce Türk Devletinin başına geçti. Onun zamanı Kök Türk Kaganlığının en güçlü olduğu dönemlerdendir. Muhtemelen de 572 tarinde öldü (Geniş bilgi için bakınız, Gömeç, a.g.e., s.14-20).

11 Gömeç, a.g.e., s.30.

12 S.Gömeç, Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü, 2. baskı, Ankara 2000, s.15-16.

13 M.T.Liu, Die Chinesischen Nachrichten zur Gcschichte der Ost-Türken (T'u.-15jie), II.Buch, Wiesbaden 1958, s.351; M.Ht<rmanns,"Uygurlar ve Yeni Bulunan Soydaşları", LU. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 211-2, İstanbul 1946, s.98; J.T.Chang, T'ang Devrindeki Doğu Göktürkleri Hakkında Yeni Belgeler, Doktora Tezi, Taipei 1968, s .49. Bu Irkin'in adı

Çin kaynaklarında Shih-chien, öldükten sonra da Ssu-chin şeklinde transkripsiyon edilmiş olup, bu transkripsiyonların Irkin unvanının karşıladığı bilinmektedir. Bakınız, O.Izgi, Çin Elçisi Wang Yen-te nin Uygur Seyahatnamesi, Ankara 1989, s.14-15.

14 E.Chavannes, Documents sur les Tou-Kiue [Tures] Occidentaux, Paris 1903, s.90 . Uygur birliğinin temelini atan P'u-sa 'dır (belki Basar ya da Busar). Çin yıllıklarının onun hakkında şunları söylemektedir: Basar (P'u-sa) cesaretli ve bilgili idi. Mükemmel planlar tanzim edebiliyordu. O düşmanla karşılaştığı her savaşta askerlerinin en önünde bulunuyordu. Az miktarda insanla başarı kazanabiliyordu. Askeri talimler yapıyor, ok atıyor, ava gidiyordu. Daima savaşta idi. Annesi Wu-İo-hun şikayet ve davaları dinliyordu, kanunları bozmak isteyenleri uyarıyordu. Oymaklarda nizam yerinde idi. Uygurların refahı Basar'ın (P'u-sa) devrine rastlar. Bakınız, B.Ögel, "Uygur Devletinin Teşekkülü ve Yükseliş Devresi", Belleten, C. 19, Ankara 1955, s.336, 338. .

15 Bakınız, Köl Tigin Yazıtı, Doğu tarafı 34. satır; Köl İç ÇQf Yazıtı, Doğu tarafı 9. satır; Çoyr Yazıtı, 4. satır; Terhin Yazıtı, Kuzey tarafı 6. satır; Ust-Kulog Yazıtı, 1. satır; Miran Metinleri, B yüzü, Arka tarafı 6. satır.

16 Golden, a.g.e., 8.74. Taryhy makalalar